

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Beslut

Datum 2021-11-23
Dnr RAÄ-2021-2477

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Risinge gamla kyrka, Risinge 1:50, Finspångs kommun, Östergötlands län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt bifogade handlingar ska gälla för Risinge gamla kyrka.

Redogörelse för ärendet

Enligt beslut av regeringen 2021-09-23 har byggnadsminnet ändrats till den omfattning som framgår av bifogade handlingar.

Riksantikvarieämbetet upprättade 2021-10-06 ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna som remitterades till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som tillstyrker förslaget. De synpunkter som framförts har beaktats och inarbetats i detta beslut.

Beslut i detta ärende har fattats av enhetschefen Solveig McKenzie efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson.

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrift.

Bilaga:

Skyddsbestämmelser

Riksantikvarieämbetet

Box 1114
621 22 Visby
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090

Kopia till:

Länsstyrelsen i Östergötlands län
Östergötlands museum
Finspångs kommun
RAÄ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Risinge gamla kyrka, Risinge 1:50, Finspångs kommun, Östergötlands län

Byggnadsminnet omfattar enbart Risinge gamla kyrka som står på ofri grund inom fastigheten Risinge 1:50, se bifogade kartor.

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnaden ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att dess utseende och karaktär bevaras. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart.
2. Byggnaden får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
3. I byggnaden får inte stommen rivas, byggas om, ersättas med andra material eller göras ingrepp i. Undantag från förbud mot ingrepp i stomme gäller håltagning upp till 30 mm i diameter, förutsatt att detta inte sker på kulturhistoriskt värdefulla ytskikt.
4. Byggnadens planlösning får inte ändras.
5. I byggnaden får inte fast inredning ändras eller göras ingrepp i. Invändiga ytskikt får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Även invändigt underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll av byggnaden* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av hela takytor eller omputsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till *stomme* räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med *förändring* avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymmer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, eldstäder samt kvarvarande inredning, eller delar därav, som anskaffats för gudtjänstbruk, såsom bänkar, korbänkar, predikstolar, altarpussatser, altarskåp, krucifix etc. Lösa föremål som anskaffats för samma ändamål, och som inte är förankrade i byggnaden, omfattas inte av skyddsbestämmelser.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och även obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört och exteriört.

Upplysningar

Fornlämningar inom byggnadsminnet skyddas i förekommande fall enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen i Östergötlands län är tillsynsmyndighet enligt kulturmiljölagen och prövar tillstånd till ingrepp.

Åtgärder, även tillfälliga, vid och i anslutning till fornlämning som ändrar byggnadsminnets karaktär är också tillståndspliktiga enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Risinge gamla kyrka, uppförd för katolska kyrkans bruk, hör till landets äldsta bevarade byggnader. De bevarade medeltida kyrkorna, såväl den enskilda kyrkan som beståndet i sin helhet, utgör ett unikt källmaterial för kunskapen om historien. Kyrkan hör till en relativt liten grupp stenkyrkor i landet med säkerställd datering till 1100-talet. Genom sin utsmyckning och inredning utgör den ett karakteristiskt exempel på hur de medeltida kyrkorummen förändrades efter reformationen. Kyrkorummet fick sin nuvarande karaktär under 1700-talet och har därefter bevarats nära nog oförändrat. Den rika målningsutsmyckningen kan knytas till regionalt verksamma mästare. Kyrkan är en av få med bevarade senmedeltida målningar som aldrig varit överkalkade.

Den sammantagna miljön med Risinge gamla kyrka, den ålderdomliga kyrkogårdsmuren och den medeltida boden, prästgården och hembygdsgården har ett högt kulturhistoriskt värde och ingår även i en miljö av riksintresse för kulturmiljövården.

Kort historik och beskrivning av kyrkan

Risinge socken, som har medeltida ursprung, ligger strax öster om tätorten Finspång. Socknen domineras av skogsbygd med odlingsbygd i söder i dalarna och kring sjön Glan.

Den gamla kyrkan, bestående av långhus och smalare kor, kan med hänvisning till den södra portalens form dateras till 1100-talets senare del eller tidigt 1200-tal. Det äldsta långhuset ingår i det nuvarande och motsvarar andra och tredje travén från väster. Denna första kyrka vidgades genom tillbyggnader av samma bredd som långhuset först åt väster och sedan koret rivits även åt öster. Då valven tillkom samtidigt med tillbyggnaden åt öster kan denna dateras till 1435 eller åren strax därefter. 1638 tillbyggdes det nuvarande koret i öster.

1582 tillkom en predikstol som troligen placerades på södra sidan och några år senare togs ett fönster upp vid predikstolen. 1613 byggdes en läktare och vid mitten av 1600-talet fick kyrkan en ny predikstol. Denna återfinns numera i Finspångs slottskapell.

Kyrkan är uppförd av gråsten och vitputsad. Taket är täckt med spån, lagda i mönster. Över koret reser sig en spåntäckt takryttare. I väster byggdes 1712 ett timrat vapenhus och försågs med en av kyrkans äldre dörrar som är rikt prydd med smidda beslag. Dörren är en trädörr troligen tillverkad runt sekelskiftet 1200. På den norra sidan under spånklätt tak finns den så kallade nykyrkan som stod klar 1738 och den murade sakristian från samma tid.

Den äldsta ingången på långhustes sydsida är rundbågig och uppåt avsmalnande. Dörren är helt beslagen med järnplåt, ornerad och försedd med bokstäverna e, n och i samt årtalet 1495.

Långhuset får sin karaktär av de spetsbågiga valven med ribbor i diagonalerna. Valvet i korets travé, som har tillkommit senare, har andra mer robusta former. I golvet ligger ett flertal gravstenar.

Samtliga valv, utom korets, prydds av målningar som aldrig har varit överkalkade. Även på väggarna finns fragment av samma typ av målningar. Målningarna bör ha tillkommit i samband med valvslagningen eller strax därefter, dvs. omkring 1435. Vem som utfört målningarna är okänt. I facklitteraturen nämns Risingemästaren som har efterlämnat målningar i flera kyrkor i både Östergötland och Västergötland.

Som altarprydnad finns ett litet altarskåp med en bild av Jungfru Maria, åt vilken denna kyrka en gång varit invigd. Skåpet är troligen utfört omkring 1475 av en i Vadstena verksam konstnär. På norra väggen hänger numera kyrkans triumfkrucifix av lövträ från 1300-talet. Bänkinredningen i fyra kvarter från 1600- och 1700-talen är påfallande väl bevarad. Kyrkans gamla orgel från 1809 som senare togs bort återinsattes 1949 i en av bågöppningarna till nykyrkan. Sakristian är ovanligt rymlig och försedd med ett målat tak av trä. Dörren är rikligt försedd med återanvända medeltida beslag.

Kyrkogården omges av en hög putsad gråstensmur, till största delen medeltida, och täckt av ett sadeltak med tjärade stickspån. I söder finns en trolig stiglucka, omgjord till förråd, och i östra muren en stiglucka som är sentida. I kyrkogårdens nordöstra hörn står en medeltida bod, där östra och norra väggen delvis utgörs av kyrkogårdsmuren. Fasaderna är putsade och avfärgade i ljus gråbrunt. Sadeltaket är belagt med stickspån och takfoten är inklädd med brädor. I söder finns det en dörr av två plankor med liggande järnband där en del järnringar är fästa. Över dörren sitter en stickbågig öppning med en liggande stenskiva som solbänk. Inne i boden syns konstruktionen av gråsten med inslag av tegel. Stora stenar har placerats som

överliggare över dörr och öppning i söder. Över överliggaren till dörren är det murat en stickbåge. På golvet syns stortegel och en ränna. Takstolen är öppen med en mycket kraftig stock längs under takåsen. Bodens innerväggar är delvis putsade.

Vid kyrkan ligger Risinge hembygdsgård och Risinge gamla prästgård som uppfördes på 1850-talet efter ritningar av arkitekten Carl Theodor Malm. Byggnaden är uppförd av reveterat timmer i en våning och har inredd vindsvåning under sadeltak. Till gården hör två timrade äldre uthus. Anläggningen är sedan 1977 skyddad som byggnadsminne.

En ny sockenkyrka uppfördes 1845-1849 efter ritningar av arkitekten J. A. Hawerman och den gamla kyrkan övergavs. Kyrkan överlämnades 1907 till Kungl. Vitterhetsakademien och förvaltas sedan 2015-01-01 av Statens fastighetsverk. 1915-1918 restaurerades kyrkan enligt förslag av arkitekten Otar Hökerberg. Gravstenar återflyttades från nya kyrkan och lades in som golv. I övrigt kompletterades golvet med tegelstenar och gråstenar, yttertaket lades om och valvens målningar konserverades. Altarrundeln hade delvis återfunnits i Finspång och återställdes. I den norra korsarmen inrättades ett museum. Tre gallerdörrar av trä sattes in som avskiljning mellan långhus och korsarm. På 1940-talet byttes fönstren ut till kopior på de gamla fönstren i trä eller järn, beroende på förlaga.

Orgeln från 1808 hade tidigare flyttats från kyrkan och bland annat stått en tid i en frikyrka i Norrköping. Enligt kyrkobeskrivningen kom den tillbaka till Risinge gamla kyrka 1949, medan andra källor nämner 1958. Firman Kemper & Sohn från Lübeck renoverade det gamla materialet och konstruerade även nya delar. Samtidigt tillverkades den nya orgelfasaden efter ritningar av arkitekten Tore Virke.

Under 1940-talet skedde upprustningsarbeten av kyrkan i Riksantikvarieämbetets regi. Den medeltida järndörren i kyrkans södra portal konserverades och bemålningen rekonstruerades 1983-1985. I övrigt har åtgärderna på kyrkan under 1900-talet i huvudsak gällt vård och underhåll samt konservering av kalkmåleriet.

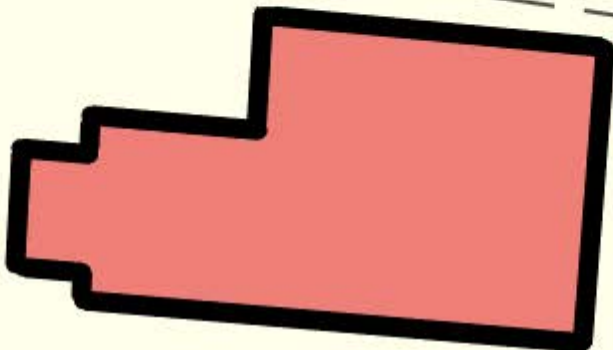

Risinge gamla kyrka

108

Sankta Marias väg

Ms

115

 Gräns för det statliga byggnadsminnet